

Kommentar

Søren Willert

Center for Systemudvikling, Psykologisk Institut, Aarhus Universitet

Brobygning til George Herbert Mead

Jeg læste Høgh-Olesens target-artikel med stor fornøjelse. Jeg har gennem en årrække dyrket rollen som sporadisk lyst-læser af primatforsknings-litteratur, primært ud fra en faglig interesse for den menneskelige bevidstheds udviklingshistorie. På den baggrund fandt jeg target-artiklen perspektivrig både i kraft af den fremlagte empiriske dokumentation og tillige på grund af forfatterens udtalte vilje til at søge forskellige forskningstraditioner indordnet under én og samme teoretiske figur.

Min efterfølgende kommentar udspringer dels af en idehistorisk, dels af en evolutionspsykologisk erkendelsesinteresse. Med afsæt i Høgh-Olesens teoretiske figur sigter kommentaren mod inddragelse af en supplerende intellektuel tradition i diskussionsfeltet.

Min idehistoriske erkendelsesinteresse knytter an til en mangeårig faglig optagethed af den nordamerikanske filosof og samfundstænkter George Herbert Mead (1863 – 1931). På det allerseneste har denne optagethed udmøntet sig i, at jeg har påtaget mig oversættelsen til dansk af Meads hovedværk, *Mind, Self and Society* (1934). Oversættelsesarbejdet har indebåret, at mit detailkendskab til Meads tankeverden er vokset kraftigt, også for så vidt angår aspekter af hans teoribygning, som ikke tidligere har været i mit primære fokusfelt. Blandt andet er jeg blevet optaget af bestemte bestræbelser, han i fjerde bogdel af *Mind, Self and Society* (med samfundet / *Society* som tematisk fokus) retter mod en spekulativ indkredsning af nogle grundlæggende humane motivationsstrukturer.

På et generelt plan sigtede Meads psykologi-teoretiske overvejelser mod fremstillingen af en begrebsstruktur, der på *darwinistisk plausibel vis* kunne gøre rede for *Homo Sapiens'* særlige måde at opretholde og udvikle sin livsform på. Med specifik reference til sin samtid havde han yderligere en ambition om at denne begrebsstruktur på Hegel'sk vis skulle kunne overskride den teoretiske antinomi, der i Meads seneste leveår prægede akademisk psykologi, nemlig antinomien mellem på den ene side post-cartesiansk, introspektionisme-funderet bevidsthedscentrering (med Wundt som ankermand) og på den anden side Watsons mekanistiske dyrepsykologi-funderede radikal-behaviorisme. Antinomiens to poler gav ham valget mellem *enten* at forstå mennesket som udstyret med en urimeligt høj grad af psykisk selv-determinering (Wundt-positionen); *eller* at forstå det som værende total-determineret af omgivelserne og dermed psykisk afmægtigt (Watson-positionen). Begrebet, Mead førte i marken med henblik på en forsøgsvis ophævelse og overskridelse af denne antinomi var

begrebet *mening*, der præsenteres som følger i *Mind, Self & Society's* noget knudrede formulering.¹

“The distribution of meaning to the organism and the environment has its expression in the organism as well as in the thing, and that expression is not a matter of psychical or mental conditions. There is an expression of the organized response of the organism to the environment, and that reaction is not simply a determination of the organism by the environment, since the organism determines the environment as fully as the environment determines the organism. // And since organism and environment determine each other and are mutually dependent for their existence, it follows that the life process, to be adequately understood, must be considered in terms of their interrelations.”²

Ifølge Mead er forholdet mellem organisme og omgivelser konstitueret gennem meningsmæssig gensidighed eller (med et moderne udtryk) cirkularitet. Det er tillige et aktivitetsmedieret forhold. Biologisk design kombineret med livshistorisk erfaring omsættes til en bestemt handlemæssig rettethed hos organismen. Rettetheden er biologisk gangbar i den udstrækning, omgivelserne er leveringsdygtige i stimuluskomplekser og genstandsstrukturer, der kan frisætte rettetheden og i øvrigt fungere som bærestruktur for det gennem rettetheden foregribne handleforløb. Stimulus og handlemæssig rettethed (eller 'impuls', som det hedder i det følgende citat) lader sig folgelig ikke bestemme uafhængigt af hinanden, men derimod som hinandens meningsmæssige afspejlinger.

“An act is an impulse that maintains the life-process by the selection of certain sorts of stimuli it needs. Thus the organism creates its environment. The stimulus is the occasion for the expression of the impulse.

¹ *Mind, Self and Society's* bogtekst bygger i hovedsagen på et steno-grafisk referat af Meads socialpsykologiske forelæsningsrække fra 1927 ved Filosofisk Institut, Chicago Universitet. Som oversætter kan jeg tale med om, at teksten i henseende til semantisk tydelighed ikke altid er et eksempel til efterfølgelse!

² Mead, 1934, p.129 // 130.

Stimuli are means, tendency is the real thing. Intelligence is the selection of stimuli that will set free and maintain life and aid in rebuilding it.”³

Mead brugte *'attitude'* som *all round* betegnelse for 'handlemæssig retthed'. I de tre første bogdele af *Mind, Self and Society* udvikler Mead sin grundforståelse af attitudebegrebet, dels som almen-biologisk kategori, dels med reference til begrebets særlige humanpsykologiske manifestationer. Det, der i særlig grad udmærker sidstnævnte, er kort fortalt enkeltmenneskets kapacitet til at have sig selv, dvs. sin egen kognitive-emotive 'inderside' som omgivelse. Et menneske kan attitudemæssigt rette sig mod sin egen attitudemæssige retthed og bliver på denne baggrund i stand til at gribe ændrende og udviklende ind i meningsstrukturerne, dets handlinger på givne tidspunkter er indlejret i. Snarere end at være bundet til reproduktionen af en livsform udviklet en gang for alle gennem et naturhistorisk forløb, bliver medlemmer af arten *Homo Sapiens* tillige potentielle bidragydere til produktionen af samfundshistorisk forløb, der over tid udvikler kvalitativt ny mening. På en måde og i et omfang, der ikke kendes noget andet steds i dyreriget, er mennesket handlemæssigt ansvarligt for den løbende rekonstruktion af sin egen biotop. *De sociale-samfundsmæssige implikationer* af dette biologiske nybrud er som målt med en naturhistorisk alen enorme. Nybruddets tekniske forudsætninger må 'på en eller anden måde' være bygget ind i det menneskelige centralnervesystem. For at være darwinistisk plausible må disse forudsætninger have en forholdsvis afgrænset karakter, således at de ikke repræsenterer en usandsynligt høj grad af diskontinuitet i forhold til vore nærmeste fylogenetiske slægtninge. Mead omtaler to sæt af sådanne tekniske forudsætninger, dels vor arts allerede omtalte kapacitet til selv-refleksivitet ('at have sig selv som omgivelse'),⁴ dels menneskesproget som en form for kommunikationsteknologi, hvis særlige implikationer for den menneskelige livsform han gør sig mange overvejelser om.

Menneskelig sprogbaseret kommunikation besidder ifølge Mead en indbygget kapacitet til social syntesedannelse og kan derfor betragtes som en del af det særlige biologiske udstyr, der gør vores art historieproducerende. Sprogbaseret kommunikation drives frem af komplekse attitudestrukturer og danner tillige baggrund for en fortløbende nyudvikling af attitudestrukturer hos de kommunikerende parter. Blandt andet er Mead optaget af, at sprogbaseret kommunikation rent teknisk forudsætter en evne hos de kommunikerende til at læse hinandens attituder (empatisk reciprocitet). Disse teoretiske

sammenhænge argumenteres frem i anden og tredje bogdel af *Mind, Self and Society*. I fjerde bogdel udvides billedet med Meads ide om, at menneskets helt *almene* kommunikationsrettede attitude er spaltet ud i to distinkte særformer. Den ene af disse kalder han for den økonomiske attitude. Den anden kalder han for den religiøse attitude. Det var disse to – hypotetiske – menneskelige grundattituder, læsningen af Høgh-Olesens target-artikel kaldte frem på min indre lystavle.

Den økonomiske attitude styrer markedstransaktioner, køb og salg, udveksling af varer og tjenesteydelser mellem mennesker. Den økonomiske attitude har relationsparternes gensidige attitudeovertagelse som sin forudsætning. Forhandling mellem køber og sælger reguleres af begges bestræbelse på empatisk indlevelse i den andens behov, dvs. den andens begærssstyrede, attitudebaserede retthed, og med varen eller det, der udveksles som omdrejningspunkt. "Hvor højt kan jeg presse prisen op, hvor meget ønsker min relationspartner sig det, jeg har at tilbyde?" – spørger sælger sig selv. "Hvor langt kan jeg presse prisen ned, hvor meget har min relationspartner brug for at få tømt sit varelager?" – spørger køber tilsvarende.

Den religiøse attitude udgør makrosocialt betragtet det impuls-mæssige grundlag for menneskets organiserede kultiske livspraksis, sådan som denne i varierede former kan iagttages i alle kendte samfund. På mikrosociale livspraksis-niveauer kommer den religiøse attitude til udtryk i allehånde former for menneskelige barmhjertighedsgerninger. Den religiøse attitude er altruismens og næstekærlighedens kilde. Livspraksis styret af den religiøse attitude bygger på den personlige indlevelse i næstens nød eller mangeltilstand parret med den oplevendes egen parathed til at lindre nøden eller fylde mangeltilstanden ud – uden, vel at mærke, at kræve modydelse til gengæld.

Barmhjertighedsgerninger og markedstransaktioner har det tilfælles, at de er fællesskabsbefordrende. De adskiller sig fra hinanden i kraft af arten af fællesskaber, de hver især befordrer.

Fællesskaber grundet på den økonomiske attitude er i udgangspunktet konkurrencebetonede. Optagetheden af at få egne behov for ressourcetilførsler dækket, og med mindst mulige personlige omkostninger er styrende for begge parter indspil i igangværende gestuskonversationer. Den enes nød kan blive den andens brød. I Høgh-Olesens terminologi opfatter jeg på denne baggrund 'økonomisk grundattitude' som ækvivalerende, hvad han beskriver som konkurrence- eller hierarki-befordrende interaktionsformer.

Fællesskaber grundet på den religiøse attitude er i udgangspunktet harmonisøgende. Optagetheden af den andens velfærd er styrende. Den mere velbjærgede tilbyder den mindre velbjærgede, eller nødlidende, en plads i sit fællesskab med henblik på en udligning af ressourceforskelle gennem ressourcodeling. I Høgh-Olesens terminologi ækvivalerer den religiøse grundattitude følgelig, hvad han beskriver som reciprocitets- eller altruisme-befordrende interaktionsformer.

For Mead er det væsentligt at betone, at begge de to grundattituder eksisterer som motivationelle drivkræfter bag menneskers indbyrdes samkvem. Blandingsforholdet mellem dem vil selvfølgelig variere afhængigt af den handlemæssige kontekst. Fjerde bogdel⁵ indeholder mange historisk eksempli-

³ Ibid., p.6, note 5. Den teoretiske tanke der søges formidlet gennem citat-teksten, har affinitet til Maturana & Varelas (1987) tanke om, at organisme-omverdensforholdet kendetegnes ved informatisk lukket-hed; jf. også Lewins tilskrivning af en særlig *Aufforderungscharacter* til (den funktionelle) stimulus; og Gibsons tilsvarende tanke om, at organismers indsamling af informationer fra omgivelserne styres af såkaldte *affordance*-kvaliteter.

⁴ I kraft af neurofysiologiens daværende relativt lave udviklingsniveau var Meads overvejelser vedrørende selvrefleksivitetsens forankring i det menneskelige centralnervesystem nødvendigvis få og spekulative. Damasio, 2000, og Torey, 1999, kan læses som moderne hjernevidenskabelige fremstillinger, der for mig at se er i basal overensstemmelse med Meads spekulative psykologisk-teoretiske scenarier.

⁵ Fra kapitel 33 og frem.

ficerede overvejelser om, hvordan de to grundattituder kan bidrage til en udvidelse og differentiering af sprogets almene, empatisk funderede kapacitet til social syntesedannelse – og dermed bidrage til den konkrete formning af samfundshistoriske forløb i stort og småt.

Når Høgh-Olesen (s. 27) beskriver, hvordan der i forbindelse med '*celebrations*' blandt menneskeaber veksles mellem (1) bekræftelse af statushierarkiet og (2) midlertidig aflysning af samme statushierarki "til fordel for et interaktionsmønster domineret af tolerance, sideordnet nærhed og reciprocitet", ser jeg for mig et scenarie, hvor vores nærmeste fylogenetiske slægtninge systematisk, dvs. i henhold til en artsbaseret koreografi veksler mellem interaktionsmønstre styret af fylogenetiske forformer til de af Mead postulerede to grundattituder. Ligesom jeg i et Mead-relateret perspektiv læser target-artiklen som båret af en generel bestræbelse i retning af at gøre op med darwinistiske udlægninger af *la condition humaine*, hvor konkurrence- eller hierarkibefordrende interaktionsformer ('alles kamp mod alle' svarende til det uregulerede marked) overbetones på bekostning af reciprocitets- eller altruismebefordrende interaktionsformer.

Personlig opfatter jeg Meads teoretiske fokusering på de to beskrevne grundattituder som en sociologisk pendant til de Hegel-inspirerede syntesebestræbelser, han inden for psykologien udfolder i forhold til bevidsthedsbegrebet. *Inden for psykologien* plæderer han for en teoretisk overskridelse af den etablerede, antitetiske modstilling mellem på den ene side adfærdsfokusering, på den anden side bevidsthedsfokusering. Med sin tentative forankring af de to grundattituder i biologisk design, opfordrer han på tilsvarende vis *sociologien* til at udvirke en teoretisk overskridelse af modstillingen mellem, på den ene side den slags ensidig fokusering på økonomi og marked, som marxismen i dogmatisk form slog til lyd for; på den anden side en ensidig fokusering på åndelige, immaterielle kræfter, svarende til hvad han havde mødt i sit New England-puritanske barndomshjem, i forbindelse med sin skolegang, hvor kristelig ortodoksi dominerede, og generelt i hans samtids nordamerikanske intellektuelle klima. Det lå ham på sinde at pointere, at menneskets 'selviske natur': impulsen til at hævde sig *på bekostning af næsten*, og menneskets 'uselviske natur': impulsen til at *solidarisere sig* med næsten, stod fuldstændigt lige, hvad 'naturlighed' angik. Begge impulsformer må tænkes indbygget i det biologiske design, vi i kraft af fylogenesen er udstyret med. Konkret at administrere disse to impulsformer og – ikke mindst – at finde frem mod den rette balance mellem dem, er et *menneskeligt* anliggende og ansvarsområde og ikke en sag, kirkelige eller gudelige autoriteter skal lovgive om.

Mind, Self and Society er almindeligt anerkendt som en socialpsykologisk klassiker. Bogtekstens karakter af posthumt redigerede forelæsningsnoter gør den svært tilgængelig. Bogens ry er i høj grad knyttet sammen med tredje bogdels overvejelser vedrørende det menneskelige selv-begreb. Store dele af den Mead'ske tankebygning er ikke, eller kun i ringe grad nået ud over rampen og kendt af en faglig offentlighed. I min læsning af Mead-relateret sekundærlitteratur erindrer jeg ikke nogetsteds at have set hans spekulationer vedrørende de to menneskelige grundattituder og deres historiegenererende potentiale gjort til genstand for omtale eller diskussion. De

evolutionspsykologiske diskussioner Høgh-Olesen refererer og selv leverer empiriske forskningsbidrag til i target-artiklen, kan være en anledning til at hente Meads spekulationer op af den idehistoriske mølpose. Selv var han tydeligvis en ivrig, lystbetonet læser af sin tids adfærdsbiologiske litteratur. Jeg føler mig overbevist om, at Høgh-Olesens target-artikel ville have været ham til fornøjelse. Som den var mig til fornøjelse.

Referencer

- Damasio, A. (2000) *The feeling of what Happens*. London: Vintage Books
- Maturana, H. & Varela, F. (1987) *Kundskabens træ*. Århus: Forlaget Ask
- Mead, G.H. (1934) *Mind, Self and Society*. Chicago: Chicago University Press
- Torey, Z. (1999) *The Crucible of Consciousness*. Melbourne: Oxford University Press